

ANNA PRUSIK, *Rodzina i jej alternatywne formy w poglądach młodych Polaków*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Olsztyn 2014, ss. 175, ISBN 978-83-87867-88-1.

Zagadnienie przeobrażeń rodziny było podejmowane w różnym zakresie i przez różnych badaczy. Renata Doniec badała przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń (2001), Ewa Leś i Stefania Bernini porównywały i analizowały przemiany rodziny w Polsce i we Włoszech (2010), a Zofia Frączek skupiła się na zmianach percepcji wartości rodziny (2011). Powyższe zagadnienie pojawiało się w większości publikacji poświęconych polityce rodzinnej. Pisali o tym m.in.: Bożenna Balcerzak-Paradowska (*Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków: przemiany, zagrożenia, potrzeba działań*, 2004), Cecylia Sadowska-Snarska (*Równowaga praca – życie: studium porównawcze Finlandia – Polska – Hiszpania*, 2007), Marek Zubik i in. (red.) (*Polityka rodzinna w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, 2009). Perspektywa, którą zaproponowała Anna Prusik – zbadanie poglądów Polaków w wieku 18–35 lat na tradycyjną rodzinę oraz jej alternatywne formy, jest całkowicie nowym i wartym uwagi ujęciem.

Anna Prusik jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki oraz pedagogiem społecznym, związanym z Wyższą Szkołą Informatyki i Ekonomii Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. Obecnie pełni funkcję dziekana Wydziału Socjologii i Pedagogiki WSIiE TWP w Olsztynie. Zainteresowania badawcze Anny Prusik koncentrują się wokół problematyki współczesnej rodziny,

a w sposób szczególny – jej transformacji. Podejmowane dotychczas przez nią zagadnienia dotyczyły m.in. dezintegracyjnej oraz integracyjnej roli konfliktu w rodzinie, przemian rodziny na przestrzeni wieków, rodziny jako środowiska wychowawczego. Omawiana publikacja nie jest pierwszą podjętą przez autorkę refleksją nad poglądami młodzieży, już wcześniej bowiem badała wymienioną grupę społeczną¹.

Książka składa się z wprowadzenia, uporządkowanych problemowo czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii. W krótkim wprowadzeniu autorka określa cel pracy, jakim jest rozpoznanie opinii młodych ludzi na temat ich preferencji dotyczących modelu życia rodzinnego. Pyta: „czy społeczeństwo ryzyka, kryzys wartości, spadek znaczenia rodziny w świadomości wielu ludzi, a także panujące w rodzinie macierzystej młodych ludzi wzajemne relacje i warunki życia, determinują wybory dokonywane przez nich w zakresie modelu przyszłej rodziny? Czy też powodują, że młodzież odrzuca małżeństwo, wybierając jedną z jego alternatywnych form?” (s. 9).

Pierwszy rozdział został podzielony na cztery podrozdziały, w których autorka dokonuje przeglądu różnych definicji pojęcia „rodzina”, sformułowanych przez badaczy – socjologów, pedagogów, filozofów, ale również respondentów badań CBOS. Analizuje także kluczowe z punktu widzenia publikacji kategorie pojęciowe: „wychowanie”, „środowisko wychowawcze”, „modele rodziny”. Następnie przedstawia przemiany współczesnej rodziny i prezentuje poglądy młodych ludzi na temat wartości życia rodzinnego. Omawiając istniejące zagrożenia współczesnej rodziny, wyróżnia kategorie: „społeczeństwo ryzyka”, „marginalizacja”, „wykluczenie społeczne”. Na przemiany rodziny mają wpływ różne czynniki, które autorka opisuje dość szczegółowo. Brakuje jednak wyraźnego wyodrębnienia uwarunkowań instytucjonalnych, politycznych i feministycznych, wpływających na przemiany rodziny. Biorąc pod uwagę liczne zmiany, które zaszły w polityce rodzinnej, może wydawać się to zaskakujące.

Autorka wprawdzie definiuje pojęcie „młodzież”, ale nie wskazuje granic wiekowych tej grupy społecznej. Prezentuje wyniki różnych badań, które koncentrują się na młodzieży, ale trudno stwierdzić, która grupa wiekowa jest rozumiana pod tym pojęciem. Przywołując badania, tylko w niektórych przypadkach zaznacza granice wiekowe młodzieży. Z jednej strony jest to młodzież w wieku 16–19 lat

¹ Wybrane publikacje Anny Prusik, w których koncentrowała się na poglądach młodzieży: *Zmiana modelu rodziny czy jej atrofia? W świetle badań poglądów młodzieży*, w: J. PIEKARSKI I IN. (red.), *Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa*, Łódź 2010; *Monoparentalność w preferencjach młodzieży*, w: I. MYŚLIWCZYK (red.), *W kręgu trudnego dzieciństwa i rodzicielstwa*, Warszawa 2013; *Implikacje nieumiejętnego wykorzystania cyberprzestrzeni przez młodzież*, „Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy” (2014), s. 23–38.

(szkoła średnia), z drugiej młodzież w wieku 15–30 lat (np. badania Leona Dyczewskiego na temat wyobrażeń młodzieży o małżeństwie i rodzinie)². W innym miejscu rozdziału autorka odwołuje się do badań dotyczących „młodych Polaków” „Młodzież” oraz „młodzi Polacy” są dwoma grupami społecznymi, o których naprzemiennie pisze autorka w tej części. Trudno więc stwierdzić, kto tak naprawdę miał być grupą docelową i jak miała być nazwana. Ponadto jednym badaniom poświęca nieproporcjonalnie więcej uwagi niż innym. Trudno określić, czym kierowała się autorka przedstawiając określone wyniki badań w danej kolejności i poświęcając im określoną ilość uwagi. Zaprezentowane zostały wyniki badań CBOS i wybranych badaczy, pochodzące z różnych lat/okresów i odwołujące się do różnych hierarchii wartości. Z jednej strony liczba odwołań do badań jest imponująca, z drugiej jednak można odnieść wrażenie chaosu. Brakuje wyraźnego uporządkowania w wywodzie naukowym.

W rozdziale drugim, poświęconym alternatywnym formom życia małżeńsko-rodzinnego, autorka porównuje cechy rodziny tradycyjnej z cechami alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego. Wskazuje również na przyczyny przeobrażeń małżeństwa i rodziny. Następnie prezentuje różne typologie alternatywnych do tradycyjnej rodziny form życia rodzinnego oraz alternatywy w ramach małżeństwa. W drugiej części tego rozdziału rozróżnia i krótko opisuje konkubinaty, kohabitację i związki typu LAT, by następnie scharakteryzować formy życia małżeńsko-rodzinnego: odpowiednio „monoparentalność”, „życie w pojedynkę”, „dobrowolną bezdzietność”, „związki homoseksualne”, „rodzinę zrekonstruowaną”. Na większą uwagę zasługiwałyby również inne, alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, które pojawiają się współcześnie: dzieci wychowujące się pod opieką innych niż rodzice członków rodziny/opiekunów wskutek wyjazdu rodziców do pracy zagranicą czy nowoczesne rodziny wielopokoleniowe (zamieszkujące razem ze względów ekonomicznych). Autorka w każdym z podrozdziałów dokładnie charakteryzuje poszczególne alternatywne do rodziny formy. Oprócz zdefiniowania czym są, wskazuje na przyczyny ich powstania, przywołuje różne klasyfikacje, typologie, przytacza liczne badania, np. odwołujące się do postaw Polaków wobec określonych form. Spośród podrozdziałów odwołujących się do form opieki najslabiej opisany jest ten podejmujący temat rodzin zrekonstruowanych. Prawdo-

² Barbara Fatyga proponuje, aby za młodzież uznać zróżnicowaną kategorię ludności w wieku od 11 do 25 lat. W jej obręb wchodzi liczne subkategorie: wg kryterium wieku: nastolatki (od 11 do 19 lat) i młodzi dorośli (od 20 do 25 lat); najczęściej w badaniach socjologicznych wyodrębnia się młodych ludzi w wieku 15–19 lub 15–24 lata; *Definicja młodzieży*, w: „*Biała Księga*” *młodzieży polskiej*, Warszawa 2004, s. 12–13. Wg St. Baley młodzież obejmuje wiek między 13. a 20. rokiem życia, według M. Kreutza – między 11. i 21. rokiem życia, a według M. Żebrowskiej – między 12. i 18. rokiem życia.

podobnie dlatego, iż wspomniana tematyka jest wciąż rzadko podejmowana i badana – nie udało się odnaleźć badań np. CBOS na temat opinii Polaków o rodzinach typu *patchwork*.

Rozdziały trzeci i czwarty prezentują wyniki badań własnych autorki. Anna Prusik dokładnie opisuje zastosowaną metodologię badawczą (przedstawia układ zmiennych zależnych i niezależnych oraz ich wskaźniki), charakteryzuje grupę badanych, następnie przedstawia opinie badanych na temat funkcjonowania rodziny pochodzenia, warunków materialno-bytowych rodziny pochodzenia, funkcjonowania przyszłej rodziny, by wreszcie odpowiedzieć na pytanie o preferowany przez badanych model rodziny. W dalszej kolejności prezentuje społeczno-kulturowe źródła preferencji modelu rodziny. Następnie zaś skupia się na społeczno-kulturowych uwarunkowaniach wyboru życia: a) w związku kohabitacyjnym, b) samotnego macierzyństwa, c) w pojedynkę. W ostatniej części przedstawia opinie badanych na temat związków homoseksualnych i życia w komunach. Autorka wskazuje zależności bądź ich brak oraz podkreśla, które z nich są istotne statystycznie, co umożliwia jej wcześniej przeprowadzona analiza rozkładu chi kwadrat. Bez wątpienia jest ona imponująca objętościowo – w trzecim i czwartym podrozdziale pojawia się łącznie ponad 50 tabel z danymi. Tabele prezentują jedynie dane pierwotne, wnioski z ich analizy zostały zawarte w tekście. Takie rozwiązanie powoduje, że wnioski z badań nie są widoczne w tabelach „na pierwszy rzut oka” Przyjęta w obu rozdziałach forma może być uznana za nieatrakcyjną dla czytelnika, mało zróżnicowaną, raczej monotonną. Wnioski – podobnie. Brakuje w tych częściach licznych cytatów z wypowiedzi respondentów, których udzielili na pytania otwarte. Z pewnością ich zawarcie znacząco wzbogaciłoby treść książki.

W zakończeniu książki autorka wprawdzie odpowiada na zadane we wprowadzeniu pytania, choć bardzo ogólnie, częściowo powtarza treści, które pojawiły się we wprowadzeniu i w pierwszym rozdziale, a które odnosiły się do uwarunkowań przemian zachodzących w rodzinach. Przedstawia najważniejsze wnioski szczegółowe.

Anna Prusik w swojej publikacji wykazała się znajomością literatury naukowej z zakresu przemian rodziny z punktu widzenia socjologiczno-pedagogicznego. Do napisania książki wykorzystała zarówno prace zwarte, jak i artykuły z czasopism naukowych (polskich i zagranicznych). We wszystkich rozdziałach książki odwoływała się do licznych badań socjologicznych, pedagogicznych oraz opinii publicznej.

Badanie przeprowadzone przez Annę Prusik ma charakter ilościowy. Zostało zrealizowane za pomocą ankiety audytoryjnej wśród uczniów i studentów wy-

branych do badań szkół wyższych i szkół średnich. Zastosowanie ankiety audytoryjnej jako narzędzia badawczego gwarantuje prawie stuprocentową zwrotność materiału, jednak autorka nie podaje, jak było w tym przypadku. Wspomina jedynie, że do analizy zakwalifikowano 400 ankiet. Nie wiadomo więc, ile ankiet zostało rozdanych i zebranych. Wybór takiej metody uniemożliwia badaczowi zadanie dodatkowych pytań badawczych, które w tym wypadku mogą okazać się uzasadnione, zwłaszcza w części, w której autorka np. próbuje zarysować tło rodzinne. Warto byłoby rozważyć zastosowanie innego narzędzia badawczego – indywidualnego wywiadu pogłębionego, który mógłby dostarczyć wielu informacji niemożliwych do zdobycia za pośrednictwem ankiety audytoryjnej. Autorka zastosowała celowo-losowy dobór próby. Losowo zostały wybrane poszczególne uczelnie i wydziały oraz szkoła średnia. Celowo dobrana została młodzież licealna i studencka w wieku 18–35 lat, stanu wolnego, bezdzietna, ucząca się i studiująca w Olsztynie, zamieszkująca na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Przeanalizowano 400 ankiet (200 z grupy studentów, 200 z grupy licealistów). Do analizy danych wykorzystano test zgodności chi kwadrat. Autorka nie umieszcza wzoru ankiety w aneksie do książki, co wydaje się być dużym uchybieniem, bowiem nie pozwala czytelnikowi zapoznać się ze wszystkimi pytaniami, które zostały zadane respondentom, ani ocenić tego, jak zostały skonstruowane. Co więcej, autorka umieszcza zaledwie kilka cytatów z wypowiedzi respondentów. W części charakteryzującej grupę badanych, z jednej strony szczegółowo ją opisuje (podając takie informacje, jak miejsce zamieszkania, płeć, wiek, rodzina pochodzenia [pełna, niepełna itd.], model rodziny [układ rodzice – liczba dzieci], wykształcenie rodziców, ich praca zawodowa), z drugiej jednak strony podane informacje mogą okazać się niewystarczające – czytelnik nie dowiaduje się, jaki zawód wykonują rodzice badanych osób albo jaki zawód wykonują sami badani (ci ze starszej grupy wiekowej).

Autorka podjęła temat ciekawy, „nowy”, jeszcze mało rozpoznany w literaturze. Ogólne wnioski, które przedstawiła, nie są zaskakujące: większość młodych ludzi deklaruje chęć wstąpienia w związek małżeński. Szczegółowe wnioski natomiast z pewnością zasługują na uwagę i mogą stanowić punkt wyjścia do kolejnych badań, pogłębiających określony wątek, np. wpływu wykształcenia rodziców i wykonywanej przez nich pracy na poglądy młodych Polaków na rodzinę, podejmujących nowy, np. wpływu uwarunkowań politycznych na poglądy młodych Polaków na rodzinę czy obejmujących badaniem większą liczbę respondentów (z innych województw). Niewątpliwą wartością niniejszej pracy jest dokładny opis zastosowanej metodologii oraz imponująca rozmiarami ilościowa analiza statystyczna, której wyniki w całości zostały przedstawione w książce. Publikacja z pewnością

będzie cennym źródłem wiedzy zarówno dla polityków społecznych, jak i pedagogów czy socjologów.

Klaudia Wolniewicz